

КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ НА БУКОВИНІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІЕТНІЧНОСТІ ТА БАГАТОВЕКТОРНІСТІ

Досліджується проблема поліетнічності з огляду на культурні процеси на Буковині. Простежується становлення мультинаціонального складу населення буковинського краю, аналізується внутрішня політика щодо різних етнічних груп і демонструється феномен буковинської толерантності.

Ключові слова: *культура, регіон, етнос, поліетнічність, толерантність, регіональна самосвідомість, регіональна ідентифікація.*

Исследуется проблема полиэтничности с учётом культурных процессов на Буковине. Прослеживается становление мультинационального состава населения буковинского края, анализируется внутренняя политика относительно различных этнических групп и демонстрируется феномен буковинской толерантности.

Ключевые слова: *культура, регион, этнос, полиэтничность, толерантность, региональное самосознание, региональная идентификация.*

In the article the author researches the problem of polyethnic situation due to cultural processes in Bucovina. It is traced the process of formation multinational population of bucovynian region, analyzed internal policy as to different ethnic groups and demonstrated the phenomena of bucovynian tolerance.

Key words: *culture, region, ethnos, polyethnic, tolerance, regional self-consciousness, regional identification.*

Нині українська культура перебуває в такому стані, коли необхідні зміни ціннісних орієнтирів і духовних ідеалів, морально-духовних спрямувань, відновлення національних традицій та культурна ідентифікація кожного громадянина. Важливими для розвитку демократичної держави залишаються національна самосвідомість, культурна самобутність і творчий потенціал людини. У контексті вивчення загальнонаціональної культури набувають актуальності дослідження регіонального спрямування. У сучасному глобалізованому світі необхідне вивчення взаємодії, подібностей і відмінностей між етнокультурними спільнотами всередині певного суспільства, адже на планеті вкрай мало ізольованих культур, практично всі етноси, культури взаємодіють одна з одною. Вони — не константні утворення, проте вони постійно перебувають у процесі розвитку та взаємовпливу. Багато науковців стверджують, що існує тенденція до зникнення самобутності культур, особливо малих етнічних груп. Цьому можна протистояти завдяки співдружності культур, що ґрунтується на засадах мирної взаємодії, толерантності, повазі до традицій інших народів, визнання рівноправності та рівноцінності всіх культур світового співтовариства. Україна складається з багатьох етнографічних регіонів,

одним з яких є Буковина — яскравий приклад поліетнічного регіону, в якому впродовж століть відбувалися інтенсивні етноконтакти в багатьох сферах життя, особливо в культурній.

Мета дослідження — дослідити соціокультурні процеси на Буковині крізь призму поліетнічності, наголосити на можливості й необхідності толерантної та багатовекторної політики щодо інших етнічних груп. Для досягнення мети слід проаналізувати становлення поліетнічного складу населення на території буковинського краю в історичному дискурсі, описати культурні процеси на Буковині, спрямовані на розвиток доброзичливих стосунків між різними етнічними спільнотами та толерантності суспільства, збереження національних традицій, а відтак усвідомлення власної культурної ідентичності.

Буковина (Чернівецька область) — це край, де поліетнічний склад населення особливо виразний, проте вона є найменшою областю незалежної України. Її площа — лише 8,2 тис. квадратних кілометрів, а населення становить близько 905 тис. мешканців. Розташована вона в зоні інтенсивних етнічних комунікацій, де протягом століть існував тісний контакт між багатьма етносами. Згідно з переписом населення 2001 р., на території Буковини проживає близько 75% українців, 12,5% румунів, 7,3% молдаван, 4,1% росіян та 1,1% інших національностей (поляків, німців, євреїв тощо). Більшість румунського населення проживає в Глибоцькому, Герцаївському та Сторожинецькому районах, а молдавського — у Новоселицькому та Глибоцькому; російське населення — здебільшого в містах Чернівці та Новодністровськ, крім того, є окремі російські села в Глибоцькому та Сокирянському районах. Також існують села з польським населенням, зокрема в Сторожинецькому районі, а в с. Красношорі живуть нащадки словаків.

Така етнічна строкатість є давно відомою особливістю Буковини і пояснюється багатовіковим перебуванням під владою різних держав. Буковинська земля пережила «давньослов'янську державність, татаро-монгольську навалу, угорське та польське верховенство, владу молдавських господарів, османсько-турецьке іго, Габсбурзьку монархію, королівську Румунію, радянську імперію, а також численні російські інвазії та німецьку окупацію під час Другої світової війни» [7, с. 158].

Неможливо зрозуміти особливостей етнокультурних процесів на Буковині без аналізу історичного заселення краю різноманітними етносами. Так, за часів залежності від Молдавського князівства буковинські землі спустошувалися частими війнами, тому міське населення мусило виживати будь-якими способами, що легше зробити, коли сусіди допомагають один одному. Спільне відвідування православних храмів, спільне протистояння іноземним загарбникам сприяли згуртуванню східних слов'ян та східних романців [3, с. 255].

У 1774 р. розпочався новий етап в історії буковинської поліетнічності. Буковина перейшла під протекторат Австрійської імперії.

У попередній історичний період основне населення складали українці та молдавани, а національні меншини були представлені євреями-сефардами, рома (циганами), а також вірменами, греками та поляками. А за часів Габсбурзької імперії на православну Буковину переселялися представники поліетнічного й поліконфесійного населення. Буковинський історик І. Г. Буркут зазначає: «Тоді з'явилися у краї нові етнічні громади — австро-німецька (католицька та протестантська за конфесійною належністю), євреїв-ашкеназі тощо. З Трансільванії сюди переїжджали румуни греко-католицького віросповідання, з Галичини — українці греко-католики і поляки римо-католики. Певна кількість переселенців потрапляла в населені пункти Буковини й із-за меж імперії Габсбургів чи німецьких земель. Так, оселилася в с. Біла Криниця відносно нечисельна — від 2 до 3 тис. осіб — громада росіян-старообрядців. Етнічна та конфесійна карта Буковини ставала все строкатішою. Проте цей фактор не призвів до спалаху гострих етнонаціональних чи релігійних конфліктів, оскільки в XIX ст. (особливо після 1848 р.) відбувався певний прогрес у соціально-економічній та культурній сферах, до того ж з початку XIX ст. на Буковині припинилися майже безперервні воєнні дії, які раніше завдавали буковинцям величезної шкоди» [3, с. 240].

Інший науковець, О. Сухомлинов, так характеризує ситуацію, що склалася на Буковині за часів Австрійської імперії: «Можливо, саме в період Габсбурзького володарювання почали формуватися засади буковинського універсалізму. Відсутність визначеного демаркаційного кордону між етнічними групами та міжнаціональна комунікація в рамках єдиної суспільної системи сприяли розвитку явища багатомовності та гетерогенності культури регіону. Мозаїка чи сусідство культур були причиною формування специфічного типу пограниччя, де між різними групами виникали специфічні реляції, які складно розглядати в контексті бінарної опозиції стиковість/перехідність. ...можемо впевнено стверджувати, що протягом відносно короткого часу на цих землях виник специфічний тип регіональної спільноти, культури, філософії екзистенції. Довготривалі явища й процеси взаємопроникнення та взаємодії різних культурних систем формували новий світогляд, перцепцію навколишнього світу, нову людину...» [9, с. 123].

Така ситуація зумовлює те, що поліетнічний регіон розвиває власне особливе культурне середовище та специфічну свідомість, яка не відкидала, а, навпаки, сприймала чуже. І саме політика Австро-Угорщини спрямовувалася на лібералізм, толерантність і мультикультуралізм на всій своїй території, зокрема й Буковині. Справді, саме в цей період культура Буковини набула свого розквіту, і такий вплив багатонаціонального населення став тільки поштовхом для створення неповторної мультинаціональної буковинської культури. На нашу думку, можна охарактеризувати тогочасний стан культури Буковини із центром у м. Чернівці такими рядками: «Чернівці було

містом, де недільний день розпочинався з Шуберта, а закінчувався дуеллю. Це місто — на півдорозі поміж Києвом і Бухарестом, поміж Краковом і Одесою — було негласно столицею Європи, де дочки м'ясників співали колоратурним сопрано, а фірмани фіакрів сперечалися про Карла Крауса, де тротуари підмітали букетами троянд, і де книгарень було більше, ніж пекарень. Чернівці було містом постійної інтелектуальної дискусії, яка вранці починалася з нової естетичної теорії, а до вечора її вже було остаточно розбито. ...Чернівці — це був пароплав задоволень з українською командою, німецькими офіцерами і єврейськими пасажирами на борту, який під австрійським прапором постійно курсував поміж Заходом і Сходом», — так підсумовував деякі характерні ознаки чернівецького феномену німецький публіцист Георг Гайнцен [4, с. 9].

Великі зміни відбулися в міжетнічних відносинах на Буковині в період Першої світової війни. У 1914 р. закінчився мирний розвиток краю, він став ареною жорстоких боїв між Австро-Угорщиною та Росією. Згодом, 1918 р., територія буковинського краю почала належати до королівської Румунії і культурна ситуація кардинально змінилася. Створено урядовий репресивний апарат, завданням якого була повна трансформація життя буковинців на румунський лад. Усе свідчило про впровадження суворої поліційної системи, за якої під наглядом сигуранци (служби безпеки Румунії) опинявся кожен, кого підозрювали в антирумунській діяльності [9, с. 126]. Таким чином, поліетнічність, лібералізм і толерантність, які тут виховувалися протягом віків, опинилися під загрозою знищення.

Ситуація в усіх сферах життя краю докорінно змінилася з 28 червня 1940 р., коли Червона армія ввійшла на територію Бессарабії та північної частини Буковини. За перший рік перебування в складі СРСР значно змінилася кількість етнопонаціональних меншин у демографічній структурі Чернівецької області. До Німеччини було вивезено більшість буковинських німців, до Румунії — частину румунського населення краю, а масові репресії проти «соціально ворожих елементів» призвели до фізичної ліквідації і примусового виселення значної кількості буковинців різного етнічного походження. У 1946 р. близько 10 тис. буковинських поляків повернулися на історичну батьківщину. А наприкінці 60-х рр. євреї почали масово виїжджати за межі Радянського Союзу, оскільки його політика пропагувала антисемітизм [3, с. 243, 245].

Після здобуття незалежності України влада зрозуміла важливість забезпечення доброзичливих стосунків між мультинаціональним населенням і стала впроваджувати нову етнополітику, яка ґрунтувалася на сучасних демократичних засадах. Тому уряд України прийняв документи та закони, завданням яких було забезпечення прав національних меншин, а створення національно-культурних товариств допомогло б у задоволенні культурних потреб різноманітних етносів. Це змогло б стабілізувати й поліпшити міжетнічні стосунки на території

нашої країни в цілому та в Чернівецькій області зокрема. Проте, як свідчать матеріали соціологічних досліджень, серед населення простежується тенденція поширення негативних настроїв щодо інших національностей, що пояснюється низьким рівнем життя, масовим безробіттям, а отже — пошуком винних у погіршенні їхнього становища [3, с. 247].

Таким чином, можна стверджувати, що впродовж багатьох століть Буковину заселяли люди різного етнічного походження, нині Чернівецька область залишається поліетнічним регіоном. Зазвичай буковинці вмівали знаходити спільну мову, допомагати один одному, уникати гострих конфліктів між етнічними спільнотами, незважаючи на національність, расу чи релігійні переконання. Недарма наш край мав авторитет етнічно толерантної місцевості, а багато вчених досліджують феномен буковинської етнічної толерантності.

Сучасний словник філософських термінів визначає толерантність як моральну рису, що характеризує ставлення до людини іншої раси, національності, культурної традиції, релігійної конфесії як до рівної гідної особистості. Саме толерантність є основним механізмом створення етнокультурної спільноти. У зв'язку з тенденцією до знищення етнічних кордонів і процесом глобалізації толерантність стає особливо важливим способом взаємовідносин між культурними спільнотами. Як стверджує К. Клакхон, представники всіх спільнот стикаються з певною кількістю неминучих дилем, що ґрунтуються на біологічних і соціальних особливостях людства. У результаті основні елементи всіх культур подібні. По-перше, будь-яка людська культура немислима без мови. По-друге, жодній культурі не бракує засобів вираження естетички та досягнення естетичної насолоди. По-третє, кожна культура надає стандартизованих способів ставлення до найсуттєвіших проблем, наприклад, таких, як смерть. По-четверте, кожна культура влаштована так, щоб постійно зберігати групу та її єдність [6, с. 6, 12]. Таким чином, у демократичному суспільстві для нормального функціонування та розвитку будь-якої культури необхідно надавати можливостей вільно спілкуватися рідною мовою, творити та розвивати своє національне мистецтво, реалізовуватися в релігійній сфері та завжди відчувати єдність власного народу. Тому більшість національних меншин потребують створення власного національно-культурного товариства, долучення до радіо й телебачення, державних справ, права власності на свої історичні будинки, зразки мистецтва тощо.

Толерантність означає право особистості на мультикультуралізм, полікультурність як джерело світового руху та розвитку. Це основоположний принцип соціальних відносин. Б. Е. Рієрдон, автор книги «Толерантність — шлях до миру», зазначає, що вона (толерантність) являє собою цінність, необхідну й фундаментальну для реалізації прав і досягнень людини у світі [6, с. 74, 76].

Нині влада буковинського краю здійснює політику, спрямовану на задоволення культурних потреб різних етносів. Так, активно працюють національно-культурні товариства румунського, польського, єврейського, австро-німецького, російського, вірменського населення краю. Наявність таких товариств дозволяє різним етнічним громадам розвивати рідну мову і культуру, захищати свої національні права. Освіту рідною мовою в загальноосвітніх школах здобувають представники найчисленніших етнічних громад. Із 420 шкіл 342 — з українською мовою навчання, 86 — румунською та 4 — російською. Функціонують школи, де навчання здійснюється двома мовами (українською та румунською або українською та російською). Представники польської та німецької етнічних громад мають змогу навчати своїх дітей у недільних школах. У передачах обласного радіо й телебачення регулярно лунає рідна мова для буковинських румун, поляків та євреїв. Румунською, єврейською (їдиш) і російською мовами в області виходять друком періодичні видання [3, с. 211].

Найчисленнішою національно меншиною на території Буковини залишаються румуни. Румунська громада має найрозвинутішу мережу національно-культурних товариств в області. Серед цих товариств найважливішими є Товариство румунської культури ім. М. Емінеску, товариство жертв сталінських репресій «Голгофа», всеукраїнська науково-педагогічна асоціація «Арон Пумнул», культурно-спортивний клуб «Драгош-Вода», Християнсько-демократичний альянс румунів України, а також медичне товариство «Ісидор Бодя».

Після багатьох зустрічей представників влади Румунії та Чернівецької області та підписаних угод про співробітництво чи не щороку проводяться спільні культурні проекти. Наприклад, 2003 р. місцевий телеканал ТВА показав сюжет про реалізацію українсько-румунського проекту, метою якого було збереження, розвиток і поширення національних традицій, котрі в умовах глобалізаційних процесів поступово зникають. Упродовж півроку надавалася допомога в проведенні конкурсів лозоплетіння, гончарства, ткацтва, вишивки тощо [3, с. 269, 270]. Уже традиційними стають подібні спільні українсько-румунські проекти, фестивалі, конференції, виставки художнього мистецтва, «круглі столи» тощо.

Загалом румунські політики та вчені, зрозумівши важливість визнання нині чинного українсько-румунського кордону, спрямували свою діяльність на захист румунської національної меншини. Урядовці тримають під контролем діяльність румунських культурологічних товариств, матеріально їх забезпечують, а саме спеціалізованим обладнанням, літературою, надають кошти для румуномовних шкіл України та стипендій на навчання в Румунії. На основі міжнародних договорів про співпрацю немало молоді Чернівецької області навчається у вищих навчальних закладах Румунії, і, навпаки, вихідці з українських родин Румунії навчаються в закладах Чернівців [1, с. 31].

Розглядаючи значні позитивні зрушення в співпраці двох прикордонних регіонів, спрямовані на утвердження між ними добросусідських соціокультурних відносин, слід зазначити, що в цій ситуації існує також багато проблемних питань. Румунські громади висувають певні вимоги, які спрямовані на розвиток власної освіти та культури. Зокрема, відкриття відділу румунської літератури в бібліотеці при Чернівецькому університеті, створення власного ансамблю при Чернівецькій філармонії, відкриття полікультурного університету, передача румунській громаді будівлі колишнього Палацу культури румунів тощо. Суперечливі думки викликає проблема таємного отримання румунського громадянства численними мешканцями Чернівецької області. Привабливість цього паспорта полягає в тому, що його власникові надається можливість безвізового в'їзду до Шенгенської зони, а це має велике значення для тих людей, котрі працюють за кордоном або ж змушені туди часто їздити [3, с. 212, 248, 250].

Потребує уваги й роль і становище інших етнопонаціональних груп Буковини. Чисельною та впливовою є німецькомовна громада, яка складається з нащадків переселенців з німецьких та австрійських земель у XVIII-XIX ст. Хоча в середині XX ст. вона достатньо скоротилася, проте товариство австрійсько-німецької культури функціонує і регулярно проводить заходи, які наприклад, щорічні «Дні культури буковинських німців», які традиційно починалися в м. Аугсбург та закінчувалися в м. Ульм.

Упродовж років існує регіональна співпраця між федеративною землею Каринтія Австрії та Чернівецькою областю України. Реалізація цієї співпраці відбувається завдяки проведенню різноманітних місцевих акцій, виставок, зустрічей, проєктів. Наприклад, у 2010 р. спільними зусиллями було презентовано карінтійську фотовиставку в міській галереї Чернівців, 2009 року відбулася виставка сучасного образотворчого мистецтва Буковини за підтримки федеративної землі Каринтія тощо. Розвиваються взаємні контакти з письменниками, художниками та музикантами. Слід також згадати двомовне перевидання «Історії міста Чернівці» чернівецького історика Раймунда Фрідріха Кайндля, яке стало можливим завдяки фінансуванню СІFЕМ і Австрійської кооперації в науці, освіті та культурі [5, с. 164, 166].

Польська громада теж активно розвиває свою національну культуру, а культурна співпраця із цією меншиною завжди була прерогативою для урядовців. Нині тут проживає близько 5 тис. поляків, їхня кількість значно зменшилася в період 1946-1948 рр. у зв'язку з їх інтенсивним виїздом до історичної батьківщини. Активно функціонує Товариство польської культури ім. А. Міцкевича, Польський Дім, недільна школа тощо. Культурні зв'язки зберігаються завдяки різним масовим заходам, зокрема щорічному міжнародному фольклорно-мистецькому фестивалю в польському м. Ястров'є «Польські зустрічі». Мета цього — збереження зв'язків між буковинцями,

поляками й іншими національностями, а також поліпшення стосунків між Польщею та Україною. Іноді польські вчені беруть участь у наукових конференціях у м. Чернівці, а також у наукових семінарах у Польщі та на Буковині під час роботи фундації «Пограниччя» [2, с. 363-364]. А 1998 р. обласна адміністрація підтримала ініціативу святкування 200-ї річниці від дня народження класика польської і світової культур Адама Міцкевича.

Активна і позитивна діяльність Товариства, підтримка Чернівецької міської Ради спонукали правління Товариства «Спільнота Польська» з Варшави фінансувати проект реконструкції виділених площ в історичному Народному домі поляків по вулиці Ольги Кобилянської, 36 [8, с. 209, 210].

Отже, в результаті аналізу історії та культури Буковини стає незаперечним той факт, що вона є багатонаціональним регіоном України. Основними численними національними меншинами є румуни, поляки, німці, євреї та росіяни. Демократична держава зобов'язана створювати належні умови для розвитку та збереження культурних традицій різних етносів. Як свідчить історія, буковинський уряд і населення ставить це завдання чи не на найперше місце, що зумовлено такою «вродженою» якістю, як толерантність, і виконує його успішно. Слід підкреслити, що домінуючими факторами, які здатні погіршити міжнаціональні відносини, є соціально-економічні. Без їх подолання неможливо поліпшити етнополітику краю. У таких умовах традиційна буковинська толерантність знижується, а це із часом може призвести до негативних наслідків. Таким чином, щоб зберегти такий настрій на Буковині, необхідне поліпшення економічного становища України в цілому та поглиблення демократичних засад у різних сферах життя. Важливим залишається усвідомлення кожним громадянином відмінностей між різними національними культурами та традиціями, а відтак усвідомлення власної національної культурної ідентичності.

Перспективами подальших досліджень є вивчення особливостей поліетнічного суспільства Буковини в культурному контексті, а також висвітлення культурного життя на Буковині в умовах незалежної України.

Список літератури

1. Адамович С. Чернівецька область в контексті соборності України (1990-2005) / С. Адамович // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. ст. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. — Вип. 323-324. — Чернівці: Рута, 2006. — С. 28-33.
2. Буковина: історичний нарис / С. С. Костишин, В. М. Ботушанський, О. В. Добржанський, Ю. І. Макар, О. М. Масан, Л. П. Михайлина. — Чернівці: Зелена Буковина, 1998. — 416 с.
3. Буркут І. Г. Політичні процеси: історія, міфи, реальність (погляд з регіону) / І. Г. Буркут. — Чернівці: Прут, 2005. — 572 с.
4. Загублена арфа: Антологія німецькомовної поезії Буковини / Уп. П. Рихло. — Чернівці: Золоті литаври, 2002. — 542 с.

Розділ 1. Теорія та історія культури

5. Платцер В. Кооперація без кордонів у зміненому геополітичному оточенні ХХІ ст. Каринтія — Чернівці як приклад регіонального співробітництва / В. Платцер, У. Пушніг. // Міні-космос Буковини. Культурні здобутки : матеріали Міжнародної наукової конференції(Н-д. центр буковинознавства при ЧНУ). — Чернівці: Зелена Буковина, 2006. — С. 158–168.
6. Почебут Л. Г. Взаимопонимание культур: Методология и методы этнической и кросс-культурной психологии. Психология межэтнической толерантности : учеб. пособие / Л. Г. Почебут. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. — 281 с.
7. Рихло П. «Ми були розмаїттям у єдності ...» (До проблеми синтезу буковинської культури) / П. Рихло // Вікно в світ. — 2000. — № 2. — С. 158–168.
8. Струтинський В. Сучасні проблеми регіональної етнополітики: буковинські реалії / В. Струтинський // Етнічні взаємини на території Євро регіону «Верхній Прут»: Матеріали Міжнародної наукової конференції / Буковинський політологічний центр та Карінітійський інститут національних меншин. Під редакцією Анатолія Круглашова, Карла Андервальда та Гельвіга Валентина. — Чернівці: Букрек, 2004. — 401 с.
9. Сухомлинов О. М. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему / О.М. Сухомлинов. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. — 212 с., 30 іл.

Надійшла до редколегії 20.12.2012 р.